

شیعیان از آغاز تاریخ خود، به عنوان پیروان امام علی (ع) نقش چشمگیری در تعالی فرهنگ قرآنی و تبیین و تفسیر وحی داشتند. زیرا آنان پس از پیامبر (ص) بنا بر وصیت حضرت رسول (ص) به اهل بیتش مراجعه نمودند و از آنجا که اهل بیت پیامبر (ص) برای قرآن جایگاه و نقش ویژه ای قائل بودند و امام علی (ع) در میان همه مسلمین پس از پیامبر (ص) نخستین مفسر و باب علم نبی بود، با اقامه سنت نبوی و ترویج فرهنگ علوی به تفسیر قرآن روی آوردند.

مفسران شیعه از زمان حضرت علی (ع) تا به امروز موفق شده اند هزاران جلد و صدها دوره تفسیر قرآن را به عالم اسلام تقدیم نمایند. علامه بزرگوار شیخ آقا بزرگ طهرانی در کتاب نفیس الذریعه تا سال 1362 هجری قمری از تعداد 354 دوره تفسیر قرآن که به تفسیر همه قرآن یا بخشی از آن پرداخته اند نام می برد. بدون شک در طی بیش از نیم قرن اخیر نیز افزون از دهها دوره تفسیر به این مجموعه گرانقدر افزوده شده است.

تفاسیر مهم شیعه

1- تفسیر قمی

مؤلف : علی بن ابراهیم بن هاشم قمی (متوفی 307 ه.ق) 919 میلادی. معرفی : تفسیر قمی اثر جوادان و ماثوری از امامین همامین ابو جعفر امام محمد باقر (ع) از طریق ابن الجارود و از امام جعفر صادق (ع) از طریق علی بن ابراهیم بن هاشم قمی است.

این تفسیر یکی از قدیمی ترین و اصیل ترین تفاسیر امامیه است و در تمام تفاسیر شیعه از آن استفاده و بهره برداری می شود. و روش آن، روش نقلی است و با جمع آوری احادیث تفسیری آن دو امام بزرگوار تنظیم شده است. برخی از روایات این تفسیر ضعیف و مخدوش است.

عنوان معروف : تفسیر علی بن ابراهیم قمی

مذهب مؤلف : شیعه اثنی عشریه

زبان : عربی

تعداد جلد : 2 جلد

2- تفسیر تبیان

عنوان المعروف : تفسیر التبیان الجامع العلوم القرآن

مؤلف : ابو جعفر محمد بن الحسن بن علی الطوسی، معروف به شیخ طوسی

ولادت : سال 385 هجری قمری - 965 میلادی، وفات : 460 هجری قمری - 1067 میلادی

زبان : عربی

تعداد مجلدات : 10 جلد

معرفي تفسير : تفسير تبیان نخستین تفسیر جامع شیعی است که شامل تمام مباحث و علوم قرآنی است. این تفسیر یکی از اصیل ترین و جامع ترین تفاسیر به شمار می آید، که منبع و مآخذ اصلی بسیاری از تفاسیر شیعه به شمار می رود. تفسیر تبیان، جامع و دربر گیرنده تمام فنون و علوم مربوط به قرآن تا عصر نگارش می باشد. در این تفسیر، قرائت، اعراب گذاری، بیان محکم و متشابه و پاسخ به شبهات ملحدین داده شده است. تفسیر تبیان که بیشتر جنبه کلامی و ادبی دارد برای مطرح ساختن عقاید شیعه امامیه و مردود شمردن نسبت های ناروای مخالفان نگاشته شده است.

3- مجمع البیان

عنوان معروف : مجمع البیان فی تفسیر القرآن

مؤلف : ابو علی الفضل بن الحسن الطبرسی

ولادت : 468 هـ. ق - 1076 میلادی، وفات : 548 هـ. ق - 1154 میلادی

مذهب مؤلف : شیعی اثنی عشری

زبان تفسیر : عربی

تاریخ تالیف : 536 هـ.

تعداد جلد : 100 جزء در 5 مجلد

معرفي تفسير : مجمع البیان به اتفاق آراء شیعه و اهل سنت، در جامعیت، اتقان، استحکام مطالب، بی نظیر بودن ترتیب و تنظیم آنها و در روش تفسیر و تبیین مفاهیم آیات شریفه، منزلت خاص و جایگاه ویژه ای دارد. شیخ محمد شلتوت رئیس اسبق دانشگاه الازهر می گوید : مجمع البیان در بین کتابهای تفسیری قرآن بی همتاست. (طبقات مفسران شیعه/ ج 2). مجمع البیان شامل مباحثی چون قرائت، اعراب، لغات، بیان مشکلات، ذکر موارد معانی و بیان، شان نزول آیات، روایات وارده و شرح و تبیین قصص و حکایات است. این تفسیر تا حد زیادی متأثر از تفسیر التبیان شیخ طوسی است. (دانشنامه قرآن/ ج 1، ص 750)

4- المیزان

عنوان معروف : المیزان فی تفسیر القرآن

مؤلف : علامه محمد حسین طباطبائی

ولادت : 1321 هـ. ق - 1903 میلادی، وفات : 1402 هـ. ق. 1981 میلادی.

مذهب مؤلف : شیعی اثنی عشریه

زبان تفسیر : عربی (به زبان فارسی نیز ترجمه شده است).

تاریخ تالیف : 1375 هـ. ق.

تعداد جلدها : 20 جلد

معرفي تفسير : المیزان یکی از بزرگترین آثار علمی علامه طباطبائی، به حق در نوع خود کم نظیر و یکی از مهم ترین تفاسیر قرون اخیر در بین مسلمین است و پس از تفسیر تبیان شیخ طوسی و مجمع البیان طبرسی بزرگترین و جامع ترین تفسیر شیعی از نظر قوت علمی و مطلوبیت روش تفسیری است. ویژگی مهم این تفسیر

به کارگیری روش تفسیری قرآن به قرآن است. یکی از ابعاد چشمگیر المیزان پرداختن به مسائل روز چون حکومت، آزادی، عدالت اجتماعی و ... است که در هر بحث پس از بیان نظر اسلام و خصوصاً شیعه به بررسی و پاسخ شبهات و اشکالات مخالفان می پردازد. جنبه مهم دیگر این تفسیر عنایت به بحث های علمی، فلسفی و کلامی است.

5- نور الثقلین

عنوان معروف : تفسیر نور الثقلین

مؤلف : شیخ عبد علی بن جمعة العروسی حویزی

وفات : 1112 ه.ق - 1700 میلادی.

مذهب مؤلف : شیعه اثنی عشری.

زبان تفسیر : عربی

تعداد جلد : 5 جلد.

معرفی تفسیر : تفسیر نور الثقلین تفسیری است روایی که در بر گیرنده بخشی از آیات قرآن است که درباره آن روایاتی از پیامبر اکرم و اهل بیت عصمت و طهارت وارد شده است. هدف مفسر، فقط گردآوری اخبار مربوط به آیات است نه تایید آنچه نقل کرده، زیرا مؤلف به این نکته تصریح می کند که هدف از گردآوری فراهم آوردن فرصت تحقیق بیشتر در روایات تفسیر است از این رو حتی روایاتی را که با اجماع شیعه مخالف بوده است نیز ذکر کرده است.

به دلیل آشنائی حویزی با مشکلات اخبار تفسیری، محققان کار وی را در مقایسه با دیگر گردآورندگان احادیث تفسیری، دقیق تر و با حسن سلیقه بیشتر ارزیابی کرده اند.

6- تفسیر نمونه

عنوان معروف : تفسیر نمونه

مؤلف : آیت الله ناصر مکارم شیرازی و جمعی از دانشمندان

ولادت : 1347 ه.ق - 1926 میلادی

مذهب مؤلف : شیعه اثنی عشری

زبان تفسیر : فارسی (به زبانهای انگلیسی، عربی و اردو نیز ترجمه شده است)

تعداد جلدها : 27 جلد

معرفی تفسیر : تفسیر نمونه از متداول ترین تفاسیر فارسی عصر ماست که به زبان ساده و گویا و قابل استفاده برای عموم به نگارش در آمده و مورد استقبال اقشار مختلف قرار گرفته است. این تفسیر شامل همه آیات قرآن کریم بوده و مهم ترین ویژگی آن عصری و اجتماعی بودن است. زیرا مناسب با نیازها و پرسش های عصر پیام قرآن را با زبان روز تبیین کرده و از مباحث فنی و کلاسیک ادبی پرهیز نموده است. جلوه دیگر این تفسیر در گرایش به جنبه های هدایتی و تربیتی است که مؤلفان آن را تعقیب می کنند. شیوه ارائه مطالب در این تفسیر چنین است که در آغاز، پس از بیان نکات کلی و عام در هر سوره، به فضایی حاکم بر سوره، سبک و سیاق و موضوعات مهم مطرح شده در سوره اشاره می شود، آنگاه به مضمون آیه پرداخته و با روشی تحلیلی مسائل

زندگی و هدایت انسان تشریح می شود.

تفاسیر اهل سنت

1- جامع البیان

عنوان مشهور : تفسیر الطبري، المسمي به جامع البیان في تفسیر القرآن

مؤلف : ابوجعفر محمد بن جریر بن یزید الطبري

ولادت : 224 هـ - 839 میلادی، وفات : 310 هـ - 925 میلادی.

مذهب مؤلف : شافعی

زبان تفسیر : عربی

تاریخ تالیف : 306 هـ.

تعداد جلد ها : 12 جلد

معرفی تفسیر : این تفسیر از قدیم ترین، اساسی ترین، علمی ترین و مشهورترین تفاسیر قرآن کریم است. جامع البیان نخستین و مهمترین مرجع تفاسیر ماثور است. اما نظر به آنکه مشتمل بر مباحث نظری و استنباطی بسیاری است، در عصر خود از تفاسیر عقلی نیز به شمار می آمد. اما بعدها که تفاسیر به رای مهمی نگارش یافتند از اهمیت نظری آن کاسته شد. ذهبی به نقل از سیوطی می نویسد : تفسیر محمد بن جریر از اندیشمندترین و بزرگترین تفاسیر است که مؤلف دانشمندش به توجیه و ترجیح اقوال، اعراب قرآن، مباحث استنباطی می پردازد و همین ویژگی هاست که آن را از تفاسیر پیش از خود ممتاز می سازد. روش طبري در تفسیر خود مبتنی بر تفسیر آیات قرآن کریم با ذکر استشاداتی از گفته های صحابه و تابعین است اما به صرف نقل روایات اکتفا نمی کند، بلکه به توجیه و ترجیح گفته ها نیز می پردازد. طبري سخت با تفسیر به رای مخالف است.

2- مفاتیح الغیب

عنوان مشهور : تفسیر کبیر، همچنین تفسیر مفاتیح الغیب یا تفسیر فخر رازی.

مؤلف : ابو عبدالله محمد بن الحسین الطبرستاني الرازي معروف به فخر الدین رازی

ولادت : 543 هـ. - 1149 میلادی، وفات : 606 هـ. - 1210 میلادی

مذهب مؤلف : شافعی اشعري

زبان تفسیر : عربی

تاریخ تالیف : حدود 603 هـ.

تعداد جلد ها : 32 جلد در 16 مجلد

معرفی تفسیر : تفسیر کبیر از منابع مهم تفسیر به رای با رویکرد عقلی به شمار می رود. ویژگیهای مهم آن را می توان چنین خلاصه کرد. مؤلف این اثر به تناسب آیات و سور در تفسیر خود عنایتی خاص داشته و کمترین مناسبتی که به نظرش می رسیده یادآور می شده است و با عنایت به همین ویژگی از میان دیگر تفاسیر ممتاز است. مباحث کلامی به ویژه رد آرای معتزله و کرامیه جایگاه ویژه ای در این تفسیر دارد.

تفسیر کبیر گستره وسیعی از دانش های مختلف را فرا روی قرآن پژوه سخت کوش باز می گشاید. این تفسیر از بسیاری از جوانب تفسیری جامع به شمار می رود. مباحث فقهی، اصول فقه، مسائل فلسفی هر یک در جای خود با دقت و حوصله مطرح شده است. رازی در تفسیر خود حتی به مباحث ریاضی و طبیعی هم عنایت دارد.

3- الدر المنثور

عنوان مشهور : الدر المنثور فی التفسیر بالماثور

مؤلف : جلال الدین ابو الفضل عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی

ولادت : 849 هـ - 1445 میلادی وفات 911 هـ - 1505 میلادی.

مذهب مؤلف : شافعی اشعری

زبان تفسیر : عربی

تاریخ تالیف : 898 هـ

تعداد جلد ها : 8 جلد

معرفی تفسیر : سیوطی پیش از نگارش این تفسیر کتابی دیگر تحت عنوان ترجمان القرآن تالیف کرد. مشتمل بر تفاسیر پیامبر اکرم (ص) از آیات قرآن کریم که بیش از ده هزار حدیث مرفوع و موقوف را با ذکر سند در خود جای داده بود، که اسناد تکراری بسیاری در آن آمده بود در نهایت به این نتیجه رسید که مطالعه چنین کتابی ممکن است ملال آور باشد در نتیجه ترجمان القرآن را مختصر و سندها را جذف کرد. نام این مختصر را الدر المنثور نهاد. الدر المنثور کاملاً روایی است و برای راهیابی به روایات گذشتگان در تفسیر بسیار مفید، مؤلف پس از ذکر روایت هیچ نظر شخصی را ابراز و جرح و تعدیل نمی کند و به ضعف و صحت روایات اشارتی ندارد. بلکه تنها آرای سلف پیرامون تفسیر را در آن گرد آورده است. منابع عمده کتاب صحاح سته است و تفسیر طبری است.

4- الکشاف

عنوان مشهور : الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الاقاویل فی وجوه التاویل

مؤلف : جلال الله محمود بن عمر الزمخشري

ولادت : 467 هـ - 1075 میلادی، وفات : 538 هـ - 1144 میلادی

مذهب مؤلف : حنفی معتزلی

زبان تفسیر : عربی

تاریخ تالیف : 526 هـ الی 528 هـ

تعداد جلد ها : 4 جلد

معرفی تفسیر : زمخشری این تفسیر را در مدت دو سال و اندی در مجاورت بیت الله الحرام نگاشت. ویژگی اصلی این تفسیر بیان اعجاز و زیبایی نظم و بلاغت قرآنی است که زمخشری به این اعتبار مفسری نوآور و صاحب سبک به شمار می آید. هدف اصلی تفسیر کشف پی بردن و بیان گنجینه بلاغی موجود در قرآن کریم است که عرب را از معارضه با آن باز داشته است. از این رو تمام مفسرانی که پس از او تفسیری نوشته اند از کشف بهره ها برده اند و حتی برخی عبارتهای او را به کار گرفته اند. تفسیر کشف بسیار خوشخوان و فارغ از پیچیدگیهای لفظی است. طرح مباحث فقهی ذیل آیات احکام به طور مختصر است و مفسر چنانکه در مباحث اعتقادی متعصب است در

مباحث فقهی تعصبي ندارد. اسرائیلیات نیز در تفسیر کشف آمده اما مؤلف به نحوی بر ضعف آن اشاره می کند.

5- کشف الاسرار و عدة الابرار

عنوان کامل : کشف الاسرار و عدة الابرار معروف به تفسیر خواجه عبدالله الانصاری مؤلف : ابوالفضل رشید الدین

احمد بن ابی سعد المیبدی

وفات : حدود سال 520 هجری - 1126 میلادی

مذهب مؤلف : شافعی اشعری

زبان تفسیر : فارسی

تاریخ تالیف : 520 هجری

تعداد جلدها : 10 جلد

معرفی تفسیر : تفسیر کشف الاسرار، شرح و تفصیلی بر تفسیر خواجه عبدالله بن محمد الانصاری الهروی به شمار می رود و از تفاسیر ادبی زبان فارسی و گنجینه های عرفانی محسوب می گردد. در این تفسیر آیات قرآن در سه نوبت مورد تحلیل قرار گرفته. در نخستین نوبت فقط به ترجمه تحت الفظی آیات اکتفا شده است. در نوبت دوم بحث درباره قرائت کلمات و نکات لغوی و صرفی و نحوی و اخبار و احادیث مربوط به آیات و شان نزول آن می شود. در نوبت سوم آیات را به مذاق صوفیان و عارفان توجیه می کند. این کتاب گنجینه گرانبهائی از لغات، امثال، تشبیهات و تعبیرات فارسی است. از این گذشته در این کتاب مطالب فقهی، کلامی، عرفانی و اخلاقی نیز مورد توجه و عنایت مؤلف بوده است